Krausz Tamás
Harc Ukrajnáért
Az ukrajnai válság külső és belső eredői

I. Ukrajna és az új erőviszonyok

Vitathatatlan, hogy a Szovjetunió összeomlását, a bipoláris világrend felbomlását követően a világ területi és gazdasági felosztása rohamléptekben folytatódik, súlyos romokat hagyva maga után. Elegendő, ha Jugoszlávia, Irak, Afganisztán, Líbia vagy éppen most Ukrajna lerombolására utalunk. A véres imperialista konkurenciaharc, mint oly sokszor a történelemben, ma is a nagyhatalmi (katonai és politikai) befolyásról, terjeszkedésről, a profittermelés, a tőkefelhalmozás fenntartásáról és növeléséről, az energiaforrások (mindenekelőtt az olaj, gáz, a szén stb.) kitermelésének, szállításának, eladásának ellenőrzéséről szól.

A Szovjetunió felbomlása olyan méretű politikai földrengést idézett elő, amely átrendezte a nemzetközi politikai erőviszonyokat, s az egykori szovjet blokk helyén hol

életképesebb, hol kevésbé életképes nemzetállamok jöttek létre a különböző nagyhatalmi-gazdasági-politikai érdekeknek megfelelően, a helyi hatalmi elitek legaktívabb részvételével.

Még meg sem száradt a tinta a független ukrán állam létrehozását 1991-ben deklaráló dokumentumon, amikor már tudni lehetett, hogy az egységes és centralizált ukrán állam létrehozásának kísérlete nem lesz hosszú életű. Mindennek ellenére az ukrán nemzetállam kiépítésének kudarcát nem könnyű megérteni. A jelenségnek számos rétege van.

A világrendszert uraló centrum-országokban a mainstream gondolkodásmódot – miután a Szovjetunióval már nem kell tárgyalni és egyeztetni – az a törekvés határozza meg, hogy mind a nemzetközi jogot, mind pedig az érdekek-harcok egyéb „játékszabályait" végső soron az Egyesült Államok és neki alárendelten az Európai Unió szabadon definiálja, vagyis ők jelölik ki a befolyási övezetek „vörös vonalait". Mindig az USA határozza meg, mikor lehet vagy nem lehet a területi princípiumot az emberjogi princípium elé helyezni. Irak, Irán, Jugoszlávia, Líbia esetében lehet, ha az ukrajnai orosz anyanyelvű emberek emberi és szociális jogairól van szó, akkor nem lehet.

Ugyanakkor az USA hatalmi elitje nem vette kellően számításba, hogy ő maga már nem tudja eljátszani a világ fölötti kizárólagos hegemón szerepét. Kérdés: beletörik-e az USA bicskája Ukrajnába vagy sem? Működik-e az USA szokásos káosz-teremtő külpolitikája vagy sem? Oroszország ugyan megszűnt világhatalom lenni, de túlélve a gorbacsovi és jelcini periódusok önpusztító éveit, regionális nagyhatalomként, vagyis regionális érdekek hordozójaként fennmaradt. Oroszország a világpiacba visszailleszkedve sok mindent elveszített, de a nyersanyag-kitermelés, mindenekelőtt a gáz- és az olajkitermelés, a fegyvergyártás, az űrtechnológia és tudomány az ország költségvetését egyelőre „rendben tartja". A Nyugat előnye Ukrajnában, hogy megszilárdult egy sajátos oligarchikus, félperiférias kapitalizmus, mely gazdasági rendszer sok tekintetben közös vonásokat mutat a centrumkapitalizmus fejlődésével, és amely meghatározó gazdasági-pénzügyi függésbe került a Nyugattól.

A nyugati centrum meghatározott történelmi időszakokban Ukrajnát mint földrajzi és politikai területet – eltekintve itt más, korábbi előzményektől – Bismarck óta Oroszország „megfékezésének", európai befolyása korlátozásának terrénumaként, eszközeként tekinti. Az európai russzofóbia a Szovjetunió hét évtizedes története nyomán új impulzusokat kapott az Amerikai Egyesült Államoktól: a russzofóbiát mindjárt a Szovjetunió felbomlásakor politikai rangra emelte a hírhedten reakciós Zbigniew Brzezinski, aki egyenesen Oroszország USA, Nyugat-Európa és Japán általi felosztásának gondolatával állt elő, melyet időről időre felmelegítenek. Ugyanakkor a történelemben nem egyszer bizonyosodott be (a polgárháború és az intervenció a forradalom után, a nagy honvédő háború), hogy Ukrajna kiszakítása a történelmileg „megszokott" gazdasági és politikai térségből igen kockázatos az egész világrendszer mozgása szempontjából. Jól emlékezünk még a bukott náci kísérletre 1941–1944-ben.

A mai uralkodó nyugati gondolkodásmódban az Oroszország által kezdeményezett, mostanában létrejövő Eurázsiai Vámunió mint puszta fenyegetés van jelen. Az Európai Unió Ukrajna feletti ellenőrzése pedig – persze az USA gyámkodása alatt – természetes és egyedül akceptálható megoldásként jön számításba a nyugati médiában . Bár a

német politika és üzleti élet józanabb csoportjai – nem szólva Olaszországról és más országokról - Oroszországot számba veendő realitásként kezelik, ami jelzi, az amerikai akarat keresztülvitele nem lesz magától értetődően sikeres. A német politika nagyon is felfogta, az Ukrajnáért folyó harc során az USA éppen Németország és Oroszország „összeveszejtésén", meggyengítésén munkálkodik a fent említett egyetemes konkurenciaharc szellemében. A jelenlegi harc tétje a „vörös vonal" további és „pontosabb" meghúzása most már Oroszország határainál. Ám a nemzetközi munkamegosztás hagyományos struktúrája érzékeny egyensúlyának felbontása háborús, de legalábbis súlyos konfliktusok egész sorozatát indíthatja el, amely főképpen Európa keleti felét boríthatja vérbe, s ez kizárólag az amerikai nagyhatalom érdekeit szolgálná az ott élő népek elemi érdekeinek feláldozásával.

Mindenesetre Oroszország vezetésével az *Eurázsiai Unió* is igényt tart Ukrajnára, mint saját gazdasági terének szerves részére. A régi recept – Oroszország izolálása gazdasági és politikai szankciók útján – már nem működik a régi módon. Miután annak idején az amerikai és német vezetők becsapták Gorbacsovot azzal az ígéretükkel, hogy a szovjet csapatok Kelet-Európából való kivonulása után a NATO-t nem fogják kiterjeszteni Kelet felé, más sem történik azóta mint a NATO terjeszkedése Keletre. Putyin, orosz elnök Ukrajnában meghúzta a maga „vörös vonalát" a Krím „visszafoglalásával", amelyet annak idején Hruscsov egy „nagyúri gesztussal" elajándékozott. De szoktak-e ajándékokat visszavenni? Attól függ.

II. Az ukrán államiság sorsa: két identitás

Ukrajna különféle történelmi-kulturális rétegei, amelyeket a történetírás már régen tisztázott, a nagyhatalmak számára nemegyszer lehetőséget nyújtottak a múltban és nyújtanak a jelenben is arra, hogy támogatást szerezzenek a lakosság és a társadalmi osztályok különféle csoportosulásaiban a politikai és gazdasági befolyás megszerzése érdekében, különös tekintettel arra, hogy a szomszédban ott található a mumus, Oroszország. E céllal juttatták Kijevben hatalomra ez év februárjában – a „Majdan forradalmával" – a Jacenyuk-féle illegitim bábkormányt, amelyet sokfelé, főleg Oroszországban csak juntának neveznek. Az elkergetett elnök és „családja", a Janukovics-klán az oligarchikus kapitalizmus kelet-ukrajnai ipari tőkéjének megtestesítője, végül is nem az EU érdekszféráját, hanem a saját érdekeinél fogva is az oroszországit részesítette előnyben, mikor nem írta alá az EU-val közös politikai szándéknyilatkozatot. Ez lett a veszte. Az oligarchák most hatalomra került „nyugatos" csoportjának pedig Kelet-Ukrajna lett a veszte, amely a maga sajátos érdekeinek megfelelően saját független identitását egy népfelkelés keretei között kívánja érvényre juttatni. Donyeck és Luhanszk tartományok az új elnök megválasztásában sem vettek részt 2014 májusában.

A másik oldalon viszont az „európai klán" számkivetettnek érezte magát mind üzleti, mind hatalmi értelemben. Bevetette az „etnonacionalista-európai" kártyát, amelyet más elosztásban Kelet-Európa más országaiban is megismerhettünk korábban a régi államszocialista rendszer maradványainak felszámolása során.

Az EU és még inkább az USA a régi, rossz hagyományt követi, amikor a „habsburg-galíciai" és német „projekt" szellemében igyekszik feltámasztani egy oroszellenes, nyugat-ukrajnai hátterű etnonacionalista mozgalmat, amelyre támaszkodva Ukrajna – a feltételezés szerint, kerül, amibe kerül – kiszakítható az oroszországi gazdasági és kulturális térből.

A *Majdan* nyugati, főleg amerikai támogatással megszervezett politikai szövetsége egy „nyugatos" értékrendre hivatkozva a korrupt és nyomorúságot hordozó oligarchikus rendszer ellen lázadó, főképpen fiatalokból álló városi értelmiségi-középosztályi csoportok és az etnonacionalista szélsőjobboldali, újfasiszta banderista lázadók politikai szövetségét hozta létre egy hatalmi fordulat érdekében 2014 februárjában. Janukovics helyett egy határozottabban nyugat, főleg Amerika-barát oligarchát kellett találni Porosenko személyében.

Ukrajnában társadalom szélesebb csoportjaiban részben még hat a gazdasági „utolérés" európai mítosza, amely megváltást („utolérést") ígér egy olyan Ukrajnának, amely az egész régió legsikertelenebb országának bizonyult az elmúlt két évtizedben – gazdasági és szociális értelemben egyaránt. A Nyugat stratégiája, egy „demokratikus és nyugatbarát" rezsim létrehozása Ukrajnában ennek megfelelően szintén sikertelennek bizonyult. Tehát a demokráciáról szóló szokásos – az európai liberális sajtót átható – ideológiai hablatyolás a rémes gyakorlati következményeket hivatott eltakarni. E gondolatkörben „Európa", illetve az EU-hoz való csatlakozás szándéka testesíti meg a demokráciát, az oroszországi vám- és piaci közösséghez való csatlakozás pedig gonoszként a diktatúrát. A dolgoknak ez a manicheisztikus felfogása a tények tükrében semmivé foszlik. Az önálló Ukrajna ugyanis csak olyan nemzetállamként legitimálhatja magát, amely a nyugat-ukrajnai banderista-fasiszta örökséget használja a nemzeti függetlenség ideológiai kötőanyagául, miként például Magyarországon a kiépült új tekintélyuralmi rendszer egy neohorthysta mitológiát teremtett meg saját legitimációjául. Ukrajna múltjának és jelenének fogságában, mi fentebb jeleztük, egy – írásban persze nem szentesített – liberális-fasiszta politikai-katonai szövetség jelent meg az évek folyamán, amely a 2. narancsos forradalomban, a Majdanon formálódott meg a gyakorlatban. A kelet-ukrajnai „antimajdanista" válasz, amely az ukrán történelmi hagyományoknak megfelelően az orosz nyelv államnyelvként való gyakorlását és Kelet-Ukrajna kulturális autonómiáját, valamint regionális, föderalisztikus különállását jelentette, mára – akár fegyveres harc árán is – az önálló köztársaságok vagy azok föderációjának, „Új Oroszországnak" a létrehozását, esetleg akár Oroszországhoz való csatolását is magában foglalhatja. Egy bizonyos: a nyugat-ukrajnai és kelet-ukrajnai identitás nem egyesíthető, sőt, kompromisszumra sem kényszeríthető.

Ugyanis a kijevi *Majdan*on manifesztálódott „demokratikus-banderista-pravij szektoros" politikai szövetség egy áthidalhatatlan ellentmondásra épül, amely ország-világ előtt lelepleződött a május 2-i tipikus náci-pravij szektoros tömeggyilkosság tényében Odessza központjában. Ha az új ukrán állam identitása a banderista, a népirtást, a holokausztot is magában foglaló „függetlenségi", ukrán etnonacionalista szellemiségre épül (Petljura – Bandera – „Pravij szektor"), akkor az „európéer" ideológia, az „Európához való csatlakozás" – egyébként utópisztikusnak ható – programja súlyosan sérül, fából vaskarika. Legutóbb a Győzelem napján, a Jacenyuk-

kormány által kinevezett herszoni kormányzó ünnepi beszédében Hitlert dicsőítette, mint aki megszabadította Ukrajnát a „kommunista igától”. Ám ez csak a probléma egyik oldala. A másik az, hogy Kelet-Ukrajna lakossága döntő többségének identitása a nagy honvédő háború hagyományából ered, amely erősen Oroszországhoz köti a lakosságot. Emellett Nyugat-Ukrajna és Közép-Ukrajna lakosságának is egy jelentős része a szovjet tradíciót részesíti előnyben a pronáci, etnonacionalista identitással szemben. Tehát nem ukrán–orosz ellentétről van szó, amit a helyi uralkodó osztályok – erős nyugati bátorítással – oly előszeretettel vernek bele a lakosság fejébe, hiszen egyfelől sok ukrán orosz anyanyelvű Kelet-Ukrajna határain kívül is, másfelől sok ukrán sem hajlandó bedőlni az ukrán etnonacionalista agymosásnak, míg az oroszok egy része is felismeri, hogy az orosz etnikai nacionalizmus csupán az oligarchahatalom fenntartását szolgálja. Ez a vallásra emlékeztető etnonacionalista hamis tudat kisöpri a dolgozó emberek fejéből az osztálytudatosság utolsó csíráját is. Pedig ennek éppen Kelet-Ukrajnában van ma rendkívüli tétje, ahol megindult a lakosság önvédelmi jellegű önszerveződése az illegitim, még az orosz nyelvet is diszpreferáló, elnyomó ukrán hatóságokkal szemben.

III. A kelet-ukrajnai népfelkelés

A jelenlegi ukrajnai katasztrófa tehát egyszerre terméke és megnyilvánulása a rendszerváltásnak és az azt követő 25 esztendőnek. Az államszocialista rendszerek szétzúzása a privatizáció útján odavezetett, hogy a hirtelen nacionalistává züllött hatalmi elitek a nemzetállam létrehozásának szószólóivá váltak, mely új állam az új oligarchák, egy sajátos, az államtól függő új burzsoázia hatalmát szolgálja. A Nyugat – a helyi korábbi nomenklatúra jelentős csoportjainak vezetésével - a régiót a rendszerváltás, a privatizáció és a nemzetállami függetlenség támogatásával ajándékozta meg, ám a lakosság döntő többsége rosszabbul járt amennyiben a régi államszocialista rendszerhez képest is jóval kedvezőtlenebb életfeltételek közé került. Az oligarchikus kapitalista rendszer gazdasági, társadalmi és politikai következményei: súlyos gazdasági-kulturális hanyatlás, szociális egyenlőtlenségek, gazdasági-piaci instabilitás.

A kelet-ukrajnai népfelkelés elválaszthatatlan a fentebbi folyamattól, amelyet csak felnagyított Ukrajna „egyenlőtlen” fejlődése a kulturális-történelmi térben. Évszázadok során az államalkotó hatalmi elit Oroszország és az orosz kultúra vonzásában fejlődött. A XX. században Kelet-Ukrajna és Nyugat-Ukrajna mint az „ipari modernizáció” és a „paraszti-kispolgári” soknemzetiségű entitás állt szemben egymással. Kelet-Ukrajna tulajdonképpen Lenin javaslata alapján került át Ukrajnához 1918-ban, hogy ellensúlyozza annak premodern jellegzetességeit Kelet ipari-proletár jellemzőivel. Nyugat-Ukrajna történelmi különállása pedig a nagyhatalmak játékszerévé alakította a fentebb jelzett etnonacionalista (Petljura és Bandera), oroszellenes identitás alapján. Miután az USA, az EU és a NATO a maga érdekében legalizálta a szélsőjobboldali, újfasiszta erőket, főképpen Nyugat-Ukrajnában „banderizálták” a politikai életet, Oroszország és Kelet-Ukrajna antifasiszta zászló alá vonta a maga hatalmi és regionális érdekharcait.

A *majdani* illegitim bábkormány a nyugati hitelezők, mindenekelőtt az IMF elvárásainak megfelelően igyekszik a neoliberális gazdasági megszorításokat végrehajtani, de még ahhoz sincsen elegendő gazdasági és katonai ereje, hogy Kelet-Ukrajnát a nemzetállam keretein belül tartsa. Kétségtelen, hogy nem Putyin és a nyilvánvaló orosz támogatás miatt nem westernizálható Ukrajna és nem ukrajnizálható Kelet-Ukrajna, hanem a jelzett történelmi okok miatt. Ám a dolgok állásának másik félreértése, hogy az USA úgy tekint Ukrajnára, mint egy posztgyarmati országra, amit majd kézi vezérléssel igazgathatnak. Ennek megfelelően a „galíciai projekt" habsburg-német-náci-angolszász formaváltozatai mind Oroszországról, illetve az orosz birodalom valamely formaváltozatának vagy a Szovjetunió dekonstrukciójáról szóltak, de végül is a „szegény Nyugat-Ukrajna" akár a NATO ellenőrzése alatt sem képes önálló államalakulattá transzformálódni.

A kelet-ukrajnai polgárháború azonban nemcsak az önálló népköztársaságok létrehozásáról szól. Viszonylag széles háttérre épülő, alulról szerveződő hatalmi rendszer kiépülésére is történik kísérlet. Kelet-Ukrajna ipari lakosságának támogatásával fegyveres harc zajlik egy illegitim kormány ellen saját földjéért, munkahelyéért, identitásáért. A Donyecki Népköztársaság és a Luganszki Népköztársaság kétségtelenül a helyi lakosság önszerveződésének eredménye, amely önszerveződés alternatív hatalmi intézményeket hozott létre. Noha sorsuk még nem világos, éppen az önszerveződés gazdasági teljesítménye nem rajzolódott ki, de afelől nem lehet kétségünk, hogy az egységes ukrán államba való „visszasimulás" lehetősége kizárt. Másfelől az is nyilvánvaló, hogy sem a kelet-ukrajnai orosz, sem az oroszországi burzsoázia nem érdekelt egy sikeres gazdasági önszerveződésben. Az oroszországi geostratégiai érdekek és a helyi osztályérdekek – nem először a történelemben – szembekerülnek egymással. Nem a véletlen műve, hogy a kelet-ukrajnai orosz burzsoázia az ukrán hatalmi központot támogatja, amely „az antiterrorizmus" és a „szakadárok elleni harc" zászlaja alatt saját lakosságuk ellen folytat háborút. A tőkének, mint tudjuk, nincs nemzetisége, sem vallása, csak érdekei vannak. S azt is tudjuk, az uralkodó hatalmak számára a nemzeti ideológia csak annyiban és addig számít, amíg segítségével elhomályosítható, kiiktatható az osztálytudat, az osztálytudatosság, amely nélkül az oligarchikus kapitalizmus nem haladható meg, semmilyen munkásellenőrzés, munkástanács, termelői önigazgatás sem valósítható meg.

(Első közlés: oroszvilag.hu 2014.08.13. In:
http://www.oroszvilag.hu,2/?t1=elemzesek_interjuk,&hid=5301)